

menovania, ale o zovšeobecnenia, pričom dávno známe skutočnosti dostávajú v týchto zovšeobecneniach nový význam, napr. myšlienka, že princíp spätnej väzby je nevyhnutným prvkom každého samoriadiaceho systému, má v podstate iný gnozeologický (a technicko-praktický) význam ako tvrdenie, že v tej a v tej oblasti hrá spätná väzba takú a takú úlohu. Tu sa totiž formuluje zákon procesu riadenia.

To má pre vývin vedy veľmi veľký význam. Sovietski fyziológovia N. A. Bernstein a P. K. Anochin v súvislosti s rozpracovaním rozličných problémov práve pred 30 rokmi vyslovili myšlienku o funkcii spätnej väzby vo vyššej nervovej činnosti. „Naši vedci,“ píše V. D. Moisejev, „nevenovali dostatočnú pozornosť týmto poznámkam, napriek presvedčivým dôkazom v dielach prof. N. A. Bernsteina, prof. T. K. Anochina a niektorých iných autorov o význame spätnoväzbových mechanizmov na regulovanie vnútorných procesov a napriek ich prenikavým upozorneniam na nevyhnutnosť spätnej aferencie vo význame všetkých vnútorných a vonkajších regulácií, tieto javy sa ešte stále skúmali zo starého hľadiska tzv. otvoreného reflexného oblúka...“

Len v posledných rokoch (1955–1957), keď sa myšlienky kybernetiky stále viac šírili medzi odborníkmi rozličných vedných odvetví, najmä keď sa u nás podrobnejšie preskúmali automatické výpočtové stroje so samoriadiacimi vnútornými procesmi, väčšine fyziológov bolo jasné, že teória otvoreného reflexného oblúka nemôže úplne vysvetliť prirodzené správanie sa zvierat a že vyčerpávajúce vysvetlenie možno dosiahnuť len na základe použitia teórie spätnej väzby.¹⁶

Podľa nášho názoru pokusy obmedziť sféru kybernetiky na technické problémy súvisia aj s nesprávnou informáciou ohľadom úloh a záverov kybernetiky. Neberie sa tu do úvahy najmä, že kybernetika sa člení na tri hlavné smery alebo oblasti: teoretickú, technickú a použitú kybernetiku.

Na druhej strane negatívny postoj k myšlienkam kybernetiky v oblasti biológie a iných špeciálnych vied, ktoré sa považujú za mechanistické pokusy prenášať zákonitosti nižších foriem pohybu na oblasť vyšších foriem pohybu, má svoj metodologický podklad. Tento podklad spočíva v tom, že sa zdôrazňujú a absolutizujú kvalitatívne rozdiely medzi formami pohybu hmoty a *podceňuje sa* materiálna jednota sveta. Takéto názory sú veľmi blízke metafyzickým koncepciám o *hard and fast lines* medzi rozličnými oblasťami skutočnosti, ktoré boli práve také charakteristické pre prekonaný mechanizmus.

R. GARAUDY O ÚLOHÁCH MARXISTICKEJ FILOZOFIE A STALINOVÝCH FILOZOFICKÝCH OMYLOCH

Prekonávanie následkov kultu Stalinovej osobnosti je proces, ktorý aj vo filozofii stále pokračuje, prehľbuje sa a je dôležitou podmienkou jej ďalšieho tvorivého rozvoja. Veľký význam v boji proti dogmatizmu má kritické zhodnotenie Stalinovho filozofického dedičstva, rozlíšenie toho, čo je v ňom pozitívne a čo negatívne, kritika nesprávnych Stalinových téz a jeho omylov, vyzdvihnutie Marxovho, Engelsovho a Leninovho filozofického odkazu. Týmito otázkami v súvislosti s ďalšími úlohami filozofie sa na zhromaždení

¹⁶ V. D. Moisejev, *Otázky kybernetiky v biológii a medicíne*. Moskva 1960, str. 153, 154 (rus.).

14. júna 1962 zaoberali aj francúzski komunistickí filozofi. Zhromaždeniu predsedal Maurice Thorez a zúčastnili sa na ňom viacerí členovia politického byra a ústredného výboru KSF a okrem filozofov i historici, ekonómovia, spisovatelia, profesori a študenti. Referát na tému *Úlohy komunistickej filozofie a kritika Stalinových filozofických omylov* predniesol popredný francúzsky marxistický filozof Roger Garaudy. Referát bol uverejnený v časopise *Cahiers du Communisme* z 5. septembra minulého roku. Garaudyho referát je cenným príspevkom ku kritike dogmatizmu najmä tým, že podáva syntetickú kritiku jeho filozofických základov. Vzhľadom na zaujímavosť a podnetnosť niektorých Garaudyho myšlienok pokladá redakcia OMF za užitočné uverejniť obsiahlejšiu informáciu o tomto referáte.

Redakcia

V úvode svojho referátu načrtáva Garaudy rámec, v ktorom sa jedine správne môže uskutočniť kritika Stalinových filozofických omylov a všetkých následkov, ktoré vyplynuli z kultu Stalinovej osobnosti. Je síce pravda, že jednou z podmienok obrody marxistickej filozofie je to, že XX. a XXII. sjazd KSSS skončili s kultom Stalinovej osobnosti a zasadili rozhodnú ranu dogmatizmu a školometstvu, no nie je to podmienka jediná a rozhodujúca. Hlavné sú pozitívne faktory. Je to predovšetkým skutočnosť, že budovanie komunizmu v SSSR otvára nebývalé perspektívy všetkému ľudstvu a podnecuje aj neobyčajne tvorivé ideologické úsilie, a po druhé skutočnosť, že vo svete došlo ku zmene v pomere síl v prospech socializmu. Len na pozadí týchto úspechov socializmu a s prihliadnutím na základný zákon vývoja súčasnosti — zákon prechodu od kapitalizmu k socializmu — môže mať aj kritika chýb, ktoré vyplynuli z kultu Stalinovej osobnosti, skutočný význam. Treba mať vždy na pamäti, že hlavným nepriateľom je a ostáva triedny nepriateľ a jeho spojenci — revizionisti a oportunisti, a že teda hlavný nápor musí smerovať proti buržoáznej filozofii vo všetkých jej formách. Kritika Stalinových omylov sa musí viesť v straníckom duchu, s cieľom ešte viac priostriť naše zbrane, aby sme mohli účinnejšie bojovať proti buržoáznej ideológii a jej revizionistickým produktom.

*

V ďalšej časti sa Garaudy zaoberá niektorými konkrétnymi úlohami komunistických filozofov, pričom znovu zdôrazňuje, že kritika dogmatizmu a rozbor Stalinových chýb sa musí chápať ako predpoklad k hlbšiemu riešeniu pozitívnych úloh, pred ktorými stojí marxistická filozofia.

Za prvoradú úlohu pokladá potrebu osvetliť vedecké objektívne základy dialektiky historického vývoja súčasnosti — epochy prechodu od kapitalizmu k socializmu. Buržoázia sa totiž stojí čo stojí usiluje rozbiť dôveru v nezvratný vývoj, ktorý nutne vedie od kapitalizmu ku komunizmu, a popiera možnosť vedeckej koncepcie dejín. Vo filozofii sa hlavné úsilie buržoáznej ideológie zameriava najmä proti pojmu objektívnosti. Popiera zmysel tohto pojmu v humanitných vedách, pretože ním sa vraj „podriadiuje vyššie (t. j. človek) nižšiemu (t. j. prírode — pozn. J. S.)“. Garaudy upozorňuje, že pre účinný boj s buržoáznou ideológiou je veľmi dôležité hlboko rozobrať otázku špecifčnosti pôsobenia objektívnych zákonov najsamprv v prírode, kde sa uplatňuje nevyhnutnosť čisto fyzikálna alebo biologická, ďalej v triednej spoločnosti, kde je nevyhnutnosť výsledkom odcudzenia a fetišizmu, a teda slepej hry živelnosti, a nakoniec v spoločnosti socialistickej, kde sa nevyhnutnosť stáva uvedomelou. Je potrebné, aby sa dialektický materializmus výraznejšie distancoval od predošlého mechanistického materializmu, od

historického „naturalizmu“, ktorý je základom všetkých reformistických koncepcií „spon-tánnosti“ a „ekonomizmu“. Medzi človekom a prírodou totiž aj je aj nie je spojitost. Ak sa spojitost popiera, ide o špiritualizmus. Ak sa však uvažuje len o spojitosti, ide o mechanistický materializmus. Pravá dialektika je však v tom, že celok je niečo iného ako súhrn prvkov. Dôkazom novej kvality, ku ktorej ľudstvo dospelo tým, že socializmus sa stáva určujúcou silou v jeho vývoji, je napríklad skutočnosť, že vojna prestala byť osudovo nevyhnutnou. Je to objektívnosť na novej, vyššej „úrovni“, objek-tívnosť, ktorá integruje v sebe aj subjektívnych činiteľov. Tento nový typ objektívnosti treba ubrániť proti buržoáznej ideológii a teoreticky hlboko rozpracovať.

Ďalšou závažnou úlohou je prebojovať správne poňatie vedy. Hlavným nepriateľom v tejto oblasti je pozitivizmus, ktorý popiera užitočnosť a oprávnenosť filozofickej vedy. Oblúbeným argumentom pozitivistov je, že dialektický materializmus vraj svojvoľne vnucuje prírode vopred vytvorené dialektické schémy, pripodobňujú ho k Prokrustovi, ktorý ukladal svoje obete do železnej postele a odrezával im prečnievajúce údy. Pred-sudkami voči filozofii trpia aj mnohí pokrokoví vedci. Proti pozitivizmu a taktiež proti určitému rezervovanému postoju špeciálnych vedcov treba obhájiť a zdôvodniť oprávne-nosť a plodnosť dialektického materializmu pre vedu. Vedecké bádanie sa nemôže zaobišť bez filozofie a každý bádateľ, či si to uvedomuje alebo nie, podlieha určitej filozofii; a ak to nie je vedecká filozofia, je vždy vystavený nebezpečenstvu podliehať rôznym pred-sudkom, voči ktorým nikto nie je imúnny. Nemôže byť nič plodnejšie pre vedu ako dôsledné uplatnenie devízy, že skutočnosť sa má poznávať a vysvetľovať taká, aká je, bez akýchkoľvek cudzích prídavkov, že sa treba všemožne vystríhať vnášaniu výtvorov vlastného ducha do skutočností. A práve to od vedy kategoricky požaduje dialektický materializmus.

Proti tomu sa namieta, hovorí Garaudy, že na to predsa netreba byť marxistom, aby človek takto konal. Nechajte vraj vedcov slobodne pracovať a oni budú marxistami podľa vašej definície.

S tým, že vedci majú slobodne pracovať, treba úplne súhlasiť, vraví Garaudy. Avšak práve preto, aby sloboda vedca bola úplná, potrebuje marxistickú filozofiu. Potrebuje ju preto, aby sa oslobodil a vedel sa ubrániť proti predsudkom, proti záľudným a naj-častejším neuvedomelým (avšak tým nebezpečnejším) vplyvom protivedeckej filozofie, ktoré v ňom, i keď si to neuvedomuje, parazitujú a často brzdia vedecké myslenie. Sku-točnosť, že dialektický materializmus sa stotožňuje s vedeckosťou, vonkoncom nezna-mená, že by sa vedec mohol bez tejto filozofie zaobišť, že by sa mal poddávať živelnosti. Niet výberu medzi filozofiou a úplným odmietaním filozofie. Je len výber medzi jasnou filozofiou, ktorá cielavedome odstraňuje zábrany, ktoré sa bádaniu stavajú do cesty, a návratom k filozofickej nevedomosti so všetkými v nej skrytými postulátmi.

Garaudy ukazuje na viacerých príkladoch, že práve ignorancia vedeckej filozofie spôsobila často veľké škody vo vedeckom bádani. Ak aj v Sovietskom sväze v období kultu osobnosti došlo k určitým deformáciám niektorých vedeckých disciplín — ak sa napríklad absolutizovala závislosť organizmu od prostredia alebo ak sa Engelsova heuristicky plodná myšlienka o živote ako spôsobe existencie bielkovín chápala dogma-ticky — tak to nebolo v súlade, ale v rozpore s dialektickým materializmom, ktorý žiada skúmať prírodu v jej vlastných, objektívnych súvislostiach, ktorý zakazuje pre-náhlene jej vnucovať medze našich dočasných názorov. Teraz sa aj výskum dedičnosti aj výskum vzniku života ubera svojou vlastnou cestou a materialistická filozofia jej práve prebojáva túto cestu skutočne slobodného bádania.

Marxizmus vedie filozofov k tomu, aby teóriu poznania a jej kategórie podriadili dialektickému zákonu o pohybe, o prekonávaní starého integráciou. Tým, vraví Garaudy,

vnuká bádateľovi väčšiu odvahu, lebo mu ukazuje, že rozum nie je viazaný žiadnym svojím dočasným úspechom, že možno upustiť od tej alebo onej teórie bez toho, aby sme uviedli do pochybnosti racionálnosť sveta, schopnosť poznávať ho. Dialektický materializmus dáva možnosť práve tak najsmelším rozletom teórie, ako aj najopatrnejšiemu overovaniu skúsenosti. A konečne tým, že potiera pozitivistický agnosticizmus a utilitaristický pragmatizmus, vracia vede jej pravú dôstojnosť, dáva jej pravý ľudský význam a kultúrnu hodnotu, pretože ozrejmuje zmysel vývoja prírody a zmysel ľudských dejín. Marxizmus, uzaviera Garaudy, nie je teda mučiteľom Prokrustom, ale osloboditeľom Herkulom, ktorý zmietol Prokrusta a podobných z povrchu zeme a otvoril cestu slobodnému pútnikovi, slobodnému bádateľovi.

*

Druhú časť referátu uvádza Garaudy pod titulom *Stalinove filozofické chyby a ich náprava*.

Štvrté storočia, hovorí, sa naša filozofická práca opierala o akúsi základnú chartu — o Stalinovu známu stať *O dialektickom a historickom materializme*, ktorá bola r. 1947 doplnená Ždanovovými príspevkami o filozofii.

Bolo by zrejmom chybou, hovorí Garaudy, šmahom odmietnuť tieto práce. Napriek chybám, ktorých sa dopustil, prispel Stalin veľkým dielom komunistickému hnutiu, a to aj v teoretickej oblasti. Väčšina starých členov strany sa učila komunizmu z bohatej a silnej syntézy základných princípov, akou boli *Stalinove Otázky leninizmu*, ktorých podstata ostáva v platnosti. Taktiež vo filozofii mali pozoruhodné pedagogické hodnoty jeho základného výkladu veľký význam pre rozšírenie znalosti hlavných línií nášho svetonázoru. Taktiež Ždanovove texty, v ktorých bola silne zdôraznená Leninova téza o nutnosti uplatniť triedne hľadisko a straníckosť vo filozofii, a to v čase, keď nepriateľ začínal proti nám „studnú vojnu“ na ideologickom poli, boli účinnou politickou zbraňou proti revizionistickým a oportunistickým snahám.

Avšak uznanie Stalinových zásluh, nech už boli akokoľvek veľké, nás nesmie viesť k podceňovaniu veľmi závažných a hlbokých chýb, ktoré tieto texty obsahujú.

Aby sa práca našich vedcov rozvíjala tvorivým spôsobom a presvedčivo, aby vyučovanie filozofie bolo vždy tesnejšie späté so životom a plnilo tak plne svoju výchovnú úlohu medzi členmi strany i mládežou, je potrebné jasne vymedziť chyby, ktorých sa Stalin v tejto oblasti dopustil, a urobiť všetko, aby sa tieto chyby odstránili. V tejto súvislosti pripomína Garaudy slová súdruha Suslova zo zhromaždenia vedúcich katedier spoločenských vied v Moskve:

„Kult osobnosti veľmi uškodil filozofickej vede. Stalinovo dielo *O dialektickom a historickom materializme*, ktoré vykladá veľmi schematicky základy marxistickej filozofie, považovalo sa za vrchol vedeckého myslenia. V skutočnosti však toto dielo len ochudobnilo vedeckú a pedagogickú prácu filozofov.“ (Pravda, 4. februára 1962).

Vzhľadom na to, že od XX. sjazdu KSSS sa stále robia pokusy buď o revizionistické a oportunistické výklady Stalina, ktoré pod zámienkou nápravy Stalinových chýb uvádzajú do pochybnosti samotný marxizmus-leninizmus, alebo o výklady dogmatikov, ktorí pod zámienkou zdanlivej vernosti marxizmu-leninizmu myslia a konajú naďalej tak, ako keby nebolo došlo k žiadnym chybám, neprestáva byť aktuálne vrátiť sa k Stalinovmu učeniu a urobiť jeho bilanciu.

Za prvotnú chybu Stalinovej filozofie, z ktorej vyplynuli všetky ostatné, pokladá Garaudy *odtrhnutie teórie od praxe*. Tým bola otrávená samotná podstata marxizmu, to, čím sa marxizmus odlišuje od všetkých ostatných filozofií: svet premeniť a nie ho len vysvetľovať (11. téza o Feuerbachovi).

Prečo kult osobnosti, pýta sa Garaudy, vedie nevyhnutne k pretrhnutiu zväzkov medzi teóriou a praxou?

Pretože prax je v marxisticko-leninskom slova zmysle *spoločenskou* skúsenosťou človeka, dielom miliónov a miliónov ľudí — či už ide o hospodárske a politické boje, alebo o vedecké, technické alebo umelecké bádanie. Dejiny sú výtvorom nás, hovorí jedna zo základných téz marxizmu. Aj filozofia sa podľa marxizmu nerozvíja iba v hlave „myslitela“, i keby bol akokoľvek geniálny, ale je zovšeobecnením praktickej skúsenosti všetkého ľudstva v jeho boji za premenu prírody a spoločnosti. V tomto zmysle za dediča filozofie vyhlásil Marx proletariát.

Takéto hľadisko vyžaduje od filozofa najväčšiu skromnosť voči prínosu každého bojovníka, každého bádateľa, každej politickej skúsenosti a každého vedeckého odboru. A takéto poňatie je už samo osebe nezlučiteľné s kultom osobnosti, ktorý výsadu tvorivého rozvoja filozofie vyhradzuje jednotlivcovi a jemu samému vnuká ilúziu, že práve len on má v rukách pravdu a môže ju uplatňovať bez toho, aby trepezlivo a pokorne rešpektoval každodennú skúsenosť nás, výskumy vedcov a výtvory pracovníkov všetkých odborov. V tom je koreň všetkého zla, koreň dogmatizmu, ktorý nie je ničím iným ako intelektuálnym prejavom odtrhnutosti teórie od praxe, roztržky so životom.

Prvým následkom tohto odtrhnutia teórie od praxe je zhubná ilúzia o možnosti stanoviť teóriu s konečnou platnosťou, akoby prax na ňu ustavične nepôsobila, neposkytovala jej potravu ako živému organizmu v jeho raste.

Teória, odtrhnutá od praxe ako živného prostredia, chradne a vädne, stáva sa mŕtvou vecou, premieňa sa na scholastiku. Takto vzniká presvedčenie, že marxisticko-leninskú filozofiu možno schematicky zhrnúť do určitého počtu poučiek (presne povedané, do siedmich — troch „zásad“ materializmu a štyroch „čŕt“ dialektiky), a tým dosiahnuť absolútnu, hotovú pravdu, ktorú si môžeme zastrčiť do vrečka ako prút rýdzeho zlata alebo do katechizmu ako dogmu. Izolácia teórie od praxe má vzápätí dôsledky v politickej praxi, pretože toto odtrhnutie vedie k činom, ktoré nezodpovedajú skutočnosti.

Stratí sa z očí skutočnosť vzájomného pomeru síl medzi triedami v SSSR počas výstavby socializmu? Vyhlási sa teda zdanlivý zákon o zostrovaní triedneho boja až do nekonečna, dokonca i po likvidácii vykorisťovateľských tried a víťazstve socializmu, a to vedie teóriu k ospravedlňovaniu nesprávnej praxe so všetkými jej zhubnými následkami.

Stratí sa z očí skutočnosť pomeru síl medzi kapitalizmom a socializmom? Zotrúva sa teda na zákone, ktorý platil v čase, keď všetko ovládal imperializmus a jeho vývojové zákony sa stotožňovali so zákonmi vývoja všetkého ľudstva — že totiž vojna je nevyhnutná.

Robí sa zo zákonov dialektiky dogma? Potom sa teda tieto zákony vyhlásia za absolútne platné a predom sa vylúčia niektoré historické možnosti, ako je napríklad možnosť pokojného prechodu k socializmu za určitých konkrétnych podmienok.

V ďalšom texte rozoberá Garaudy špecificky filozofické chyby, ktorých sa Stalin dopustil najmä vo svojej práci *O dialektickom a historickom materializme*. Zhrňuje ich do troch základných kapitol:

1. Marxov materializmus je tu stotožnený s predmarxistickým dogmatickým materializmom. Takýto výklad bráni pochopiť to, čo urobilo marxizmu revolučnou filozofiou, založenou na prvenstve praxe.

2. Dialektika je odtrhnutá od živkej vedy, ktorá sa stále vytvára a obohacuje. Stalin čerpá príklady len z vied minulého storočia. Takýto výklad nedovoľuje vymaniť sa z pozitivizmu a scientizmu.

3. Dialektický materializmus je tu odtrhnutý od filozofického dedičstva. Tým je ochudobnený a neplodný.

Stalin podľa Garaudyho nedokázal výklad materializmu spojiť s vývojom vied a spoločenského boja, s dialektikou poznania a činnosti. Jeho výklad marxistického materializmu ostáva v medziach mechanistického materializmu.

Prejavuje sa to aj v jeho definícii idealizmu. Stalin, hovorí Garaudy, vychádza z akejsi karikatúry výkladu idealizmu, keď o ňom tvrdí, že „popiera možnosť poznať svet a jeho zákony“, alebo že „pokladá svet za plný vecí o sebe“. Pokiaľ ide o prvú myšlienku, je to čudné napr. vzhľadom na Heglov výrok, že „všetko, čo je skutočné, je racionálne“, a téza o svete, ktorý je plný vecí o sebe, je zas pravým opakom idealizmu. Proti tvrdeniu dogmatického idealizmu stavia tak Stalin tvrdenie dogmatického materializmu.

„Aktívna stránka poznania“ sa v Stalinovom výklade vôbec neobjavuje, teória „odrazu“ sa predkladá v mechanistickej forme, ako by poznanie bolo púhym pasívnym zaznamenávaním. Dialektický materializmus nie je však len tvrdením, východiskovým postulátom ako materializmus dogmatický, ale je nevyhnutným a každodenne overovaným záverom všetkých vied a celej ľudskej praxe. Ak v takomto výklade materializmus nie je dialektický, nie je v ňom, pokračuje Garaudy, ani dialektika materialistická. Jej zredukovanie na štyri „črty“, nezmeniteľné a definitívne, jej dáva metafyzický charakter. Po druhej táto dialektika, rovnaká vo veciach i v poznaní, ktorá ako by čakala vo veciach už hotová, aby sme ju spoznali, je akýmsi druhom vnútorného myslenia vecí. Sme tu vraj bližšie k objektívnemu Heglovmu idealizmu ako k dialektickému materializmu. Garaudy sa znovu odvoláva na Lenina, ktorý v *Materializme a empiriokriticizme* hovorí, že štruktúra vecí je taká, že ju môže správne postihovať len dialektické myslenie a že zdokonaľovanie jej odrazu je nekonečný proces, v ktorom sa vedecká teória vytvára na základe skúsenosti, potvrdzuje sa ňou, a potom ju dokonalejšia skúsenosť znovu vyvracia, opravuje atď.

Stalin ochudobnil dialektiku aj tým, že vylúčil z nej zákon negácie negácie, pretože tento myšlienkový akt vraj nemožno aplikovať na veci. Zabudol pritom, že Marx svojím „vyvlastnením vyvlastňovateľov“ preniesol do *Kapitálu* hegovskú tému o alienácii alienácie (zucudení zucudeného) a že Engels tiež akceptoval Heglove myšlienky o negácii negácie.

Ďalším nedostatkom Stalinovho chápania dialektiky je, že popri správnom zdôraznení myšlienky, že boj protikladov je hybnou silou každého vývoja, vynecháva moment *jednoty* protikladov. Následkom toho sa vylučujú niektoré dialektické možnosti — napr. možnosť prekonávania protikladov.

Iným príkladom ochudobnenia dialektického materializmu je príklad rozboru vzájomného pôsobenia, ktoré Stalin neodlišoval od kategórie totality, kým Marx veľmi naliehavo zdôrazňoval význam tejto kategórie najmä v histórii (18. *Brumaire* atď.) a v politickej ekonómii (*Ku kritike politickej ekonómie*). Tento zmäток, hovorí Garaudy, nedovoľuje rozlišovať špecifickosť jednotlivých úrovní skutočnosti. To viedlo k vynechaniu toho hlavného, čo prevzal Marx z Heglovho učenia — poňatie vedy, ktoré pod zákonom rozumie nie akýkoľvek vzťah medzi dvoma javmi, ale vnútornú a nevyhnutnú spojitosť.

Podcenením Heglovho dedičstva, rezumuje Garaudy, zmizli niektoré podstatné stránky marxistického svetozáoru — aktívna stránka poznania, človek vytvorený svojou vlastnou prácou, zucudenie pracovnej sily, bohatá dialektika prírody, poznania a dejín. Zanedbala sa osobitosť ľudských dejín oproti biologickému vývoju a aj osobitosť vývoja socializmu oproti predošlým spoločnostiam. Takéto poňatie vedie k mechanizmu a fatalizmu so všetkými politickými dôsledkami, ako to dokazuje aj chybná analýza

pôsobenia objektívnych zákonov za socializmu v poslednom Stalinovom diele *Ekonomické problémy socializmu*.

Stalinov výklad, pokračuje Garaudy, neumožňuje správne definovať ani vzťahy medzi základňou a nadstavbou. Tieto vzťahy vysvetľuje Stalin čisto mechanicky. Z marxistickej koncepcie zachováva len tri aspekty (v diele *O marxizme v jazykovede*): 1. závislosť nadstavby od základne, 2. spätné pôsobenie nadstavby na základňu a 3. vzťah medzi bytím a vedomím. Okrem toho ešte dodáva, že ak zmizne základňa, zmizne aj nadstavba.

Avšak živá skutočnosť, hovorí Garaudy, ďaleko presahuje túto zjednodušenú schému. Predovšetkým — nevyhnutný triedny rozbor učenia alebo poučky sa nesmie zamieňať s jej jednoduchou dedukciou zo základne. Takéto pokusy nazýva Lenin „šuljatikovštinou“. Takáto púha dedukcia môže viesť k tzv. „triednemu subjektivismu“ (ktorý rozvinul najmä L u k á č v diele *Dejiny a triedne vedomie*) a k rutinárskej šablóne „buržoázna veda“ — „proletárska veda“. Ďalej — ideológia nie je priamym a bezprostredným odrazom danej základne, ale svoje výrazové prostriedky preberá od foriem zdedených z minulosti. Nakoniec — ideológia sa môže vyjadrovať vo formách „scudzených“. Neznalosť pojmu odcudzenia vedie k mechanistickému, ochudobnenému a nesprávnemu poňatiu vzťahov medzi základňou a nadstavbou, lebo nemožno potom poznať, že ideológia nie je len odrazom, ale často zvráteným odrazom základne, z ktorej vznikla.

V tejto súvislosti rozoberá Garaudy otázku „dvoch línií“ v dejinách filozofie. Je síce pravda, že materializmus zodpovedá v podstate ideologickým potrebám pokrokovej triedy (ktorá potrebuje poznať skutočnosť takú, aká je, aby dosiahla svoj cieľ) a idealizmus zas potrebám reakčných tried (ktoré sa skutočnosť pre nich nepriaznivú snažia maskovať a prekrúcať), meniť však túto v zásade plodnú myšlienku na abstraktnú schému, ako to robí Ždanov, by bolo groteskné a zhubné karikovanie. Veď po prvé, boj medzi idealizmom sa často rozvíja v rámci tej istej filozofie (Aristotela, Descarta alebo Kanta možno napríklad ľahko zaradiť či do idealizmu, či do materializmu). Po druhé, často sa stáva, že idealistickí filozofi sú ideovo bohatší ako materialistickí a ich prínos do filozofie je cennejší (napr. Hegel v porovnaní s Feuerbachom, ktorý je podľa Engelsa neskonale chudobnejší). Po tretie, v histórii sa neraz stretávame s tým, že aj pokrokové hnutia sa dovoľávajú idealistických, ba dokonca mystických ideológií. Garaudy poukazuje pritom na základne nesprávny úsudok o hegelianstve, ktorý Stalin vyhlásil za „aristokratickú reakciu a francúzsku revolúciu“. Naopak, podľa Marxa, pripomína Garaudy, bola nemecká klasická filozofia „nemeckou teóriou francúzskej revolúcie“.

Nakoniec na okraj Stalinovej tézy o tom, že nadstavba zaniká so základňou, Garaudy upozorňuje, že Marx a Engels zdôrazňovali „relatívnu nezávislosť“ a „relatívne autonómny vývoj ideológií“. Spomenutá Stalinova téza môže viesť k podceneniu kultúrneho dedičstva, k triednemu subjektivismu a k nihilizmu, ktoré Lenin často odsudzoval.

*

K roztržke medzi dialektikou a vedami, ktorá sa prejavila v Stalinovej práci, Garaudy poznamenáva, že ak Stalin vo svojom rozbere ilustruje „črty“ dialektiky príkladmi vypočítanými z vedeckej zbrojnice 19. storočia, nie je to z púhej neznalosti najnovších vedeckých výsledkov, ale následkom od základu nesprávneho poňatia vzťahu medzi filozofiou a vedou.

Ak marxista uznáva, že jedine prax nám dovoľuje postupne stále presnejšie poznávať objektívnu skutočnosť, nemôže pripustiť, že veda alebo filozofia by mohli zotrvať bez zmeny pri dosiahnutej pravde, že by filozofia bola akýmsi nehybným „jadrom“ bez vzťahu k životu plodu, stromu a celej prírody, bez vzťahu k rozvíjajúcim sa vedám. V období kultu osobnosti veľmi škodlivo pôsobilo predstieranie, akoby na všetky otázky

bolo možné odpovedať komentovaním textov a tvrdením, že všetku pravdu už v podstate vyslovili klasici. Takáto prax viedla k akémusi marxistickému „tomizmu“.

Stalin i Ždanov síce pranierujú „zbabelosť“ tých, ktorí sa boja nového a uspokojujú sa s komentovaním textov, odsudzujú „metafyzickú myšlienku, že marxizmus je ukončeným a dokonalým učením... čo brzdí život a ochromuje ducha bádania vo filozofii“ a vyslovujú celý rad iných správnych a plodných zásad, na ďalších stránkach však Ždanov už rozvíja pozitivistickú tézu, podľa ktorej „oblasť filozofie sa ustavične zužuje tou mierou, akou sa rozvíjajú pozitívne vedy... a toto osamostatňovanie vied... je pokrokom ako pre tieto vedy, tak aj pre samotnú filozofiu“. Ždanov takto, hovorí Garaudy, mieša špekulatívnu filozofiu, ktorá je skutočne na stálom ústupe pred vedami, s vedeckou marxistickou filozofiou, ktorá robí pokroky zároveň s vedami.

Ždanov, inšpirovaný Stalinovou orientáciou, stavia sa krajne negatívne k predmarxistickej filozofii. Tvrdí, že bola „nevhodná ako nástroj praktického pôsobenia na svet“. Je to dosť čudné, ak vezmeme do úvahy hoci len Descartesa alebo encyklopedistov. Tvrdí ďalej, že „tvorcovia niekdajších filozofických systémov... nemohli prispieť k vývoju prírodných vied“. Je to prikra nepravda, ak si pomyslíme napr. na tesnú spojitosť Leibnitzovej filozofie s jeho objavmi vo fyzike a matematike, čo pripomína aj Marx vo *Svätej rodine*.

Obdobie kultu osobnosti sa vyznačovalo mnohými nesprávnymi „filozofickými“ zásadami do oblasti kvantovej fyziky, relativity, chemickej teórie o rezonancii, v biológii do klasickej genetiky, do psychoanalýzy a kybernetiky. Základným filozofickým omylom tu bolo, že: 1. marxizmus sa považoval za hotový systém princípov a zákonov. Z toho vyplývalo, že hodnota vedeckej teórie závisela od toho, či sa táto teória zhodovala s danými princípmi a zákonmi alebo nie. A to je číry dogmatizmus; 2. predpokladalo sa, že možno predbiehať skúsenosť odvodzovaním štruktúry skutočnosti z už známych dialektických zákonov. A to je čistá špekulácia, ba dokonca čistý idealizmus, pretože je tu utajený predpoklad, že náš duch vnucuje svoje zákony prírode; 3. nerozlišoval sa objektívny obsah vedeckej teórie od prípadného idealistického výkladu, ktorý sa mohol robiť pod vplyvom buržoáznej ideológie. Garaudy mimochodom poznamenáva, že k podobným chybám došlo aj v oblasti literatúry a umenia, najmä pokiaľ ide o veľmi chudobnú definíciu socialistického realizmu. Prejavuje sa to napr. v tom, že pri hodnotení a využívaní kultúrneho dedičstva sa vychádzalo z príliš úzkych kritérií alebo že sa uplatňovali veľmi nedostatočné kritériá aj pri hodnotení a podporovaní tvorivej práce súčasných umelcov a spisovateľov.

Stalin i Ždanov vychádzali pri hodnotení predmarxistickej filozofie zo zásad v podstate správnych. Bola to zásada triedneho charakteru každej filozofie a zásada straníckosti vo filozofii, ktorá vyplýva z predošlej. Tieto zásady sa však vykladajú tak, že dochádza k veľmi chybným a pre marxizmus-leninizmus zhubným záverom. Jedným z dôsledkov je zavrhnutie najbohatšej časti filozofického dedičstva — hegelianizmu. Pretože to však bolo v rozpore s učením klasikov marxizmu, urobila sa čistka ich diel: Marxove *Rukopisy* z r. 1844 neboli zaradené do vydania jeho zbraných spisov, ale boli uverejnené s ostatným zväzku po prvý raz až r. 1956 (hoci texty boli známe od r. 1932); Leninove *Filozofické zošity* boli odstránené zo 4. vydania jeho zbraných spisov a znovu boli zaradené až r. 1958 zároveň s Leninovými listami..

K vylúčeniu Hegela Garaudy poznamenáva, že to znamenalo skutočnú roztržku s pravým marxizmom-leninizmom. Pripomína viaceré výroky klasikov o ich vzťahu k Heglovi a okrem iného cituje aj tento Leninov názor: „Nemožno dokonale pochopiť Marxov *Kapitál* a najmä jeho prvú kapitolu, ak dôkladne nepreštudujeme a nepo-

chopíme celú Heglovu *Logiku*. Veď nejeden marxista Marxovi neporozumel ešte 50 rokov po ňom."

Inou chybou je ponímanie „straníckosti“ vo filozofii tak, ako by sa tým vyžadovala neznalosť buržoáznej filozofie, samolúba domnienka, že sa z nej nemožno nič naučiť. V Ždanovovom texte, hovorí Garaudy, sa cituje skvelý odstavec z Černyševského, v ktorom sa o veľkých tvorcach filozofických systémov hovorí týmito slovami chvály: „Odhaľujúc nedostatočnosť v koncepcii svojich predchodcov, priznávajú zároveň výslovne, ako mnoho títo predchodcovia prispeli k vývoju ich vlastného myslenia.“ Ždanov však súdi, že autor dejín filozofie, ktorý si tento citát osvojil, „je zrejme na najlepšej ceste vzdať sa zásady straníckosti vo filozofii, čo je podstatou marxizmu-leninizmu“. Garaudy odsudzuje tento postoj a zdôrazňuje, že preberať od iných filozofov všetko, čo v ich diele správne odzrkadľuje niektorý aspekt skutočnosti, prijať to do svojho svetonázoru nijako nevedie k „poklonkovaniu pred buržoáznymi filozofmi,“ ani k „zbavovaniu našej filozofie jej bojovnosti a útočnosti“. „Nezmieriteľnosť k odporcom“, straníckosť vo filozofii neznamená ani pohrdanie minulosťou, ani neznalosť prínosu iných filozofov. Práve marxistická dialektická metóda nám umožňuje prevziať z iných filozofií všetko hodnotné, hoci napr. aj z kresťanskej tradície všetko to, čím prispela k pojmu osobnosti a čo Marx nazval „ľudským fondom kresťanstva“. Všetkému tomu môže dať správny význam jedine marxizmus tým, že skoncuje so všetkým, čo tieto pojmy menilo v sen alebo únik, zbaví ich mystiky a včlení do ideologického boja za premenu sveta. Žiadnu zbraň nesmieme ponechať v rukách nepriateľa, zdôrazňuje Garaudy. Náš zápas bude oveľa ľahší, ak nepriateľ nebude môcť využívať zbrane, ktoré sme mu poskytli následkom vlastných chýb a nepochopenia.

V súčasnosti sa jasne ukázalo, že jedine marxistická filozofia je schopná plne vyjasniť význam celej doterajšej histórie ľudstva, urobiť súčasný boj proti imperializmu plne účinným a jasne načrtnúť aj budúce perspektívy ľudstva, dať mu do rúk zbrane a nástroje pre víťaznú výstavbu svojej budúcnosti. Tomu musí slúžiť aj kritika omylov, ktorých sa Stalin dopustil vo filozofii. Táto kritika nesmie nikdy viesť k revízii marxizmu-leninizmu. Práve naopak, jej jediným cieľom je náprava dogmatických, pozitivistických a protidialektických úchylick, aby sa z marxistickej filozofie urobila ešte účinnejšia zbraň za víťazstvo komunizmu.

J. S.